

ОСОБЛИВОСТІ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА ЗБЕРІГАЧЕМ PECULIARITIES OF PROPERTY CUSTODIANS ALIENATION

Місяць А.П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри післядипломної економічної освіти і права
Хмельницького національного університету

Стаття присвячена аналізу підстав та порядку реалізації майна, що здійснюється ломбардами та підприємствами транспорту. Визначається, що у випадку, якщо позичальник не повертає суми позики і не забирає річ з ломбарду протягом встановленого терміну, ломбард має право продати річ, яка перебуває у його володінні. В роботі висвітлено основні моменти здійснення реалізації майна ломбардами. Вказано, що підприємства транспорту можуть відчужити майно у випадку його невитребування з камер схову власником протягом встановленого періоду, проведено аналіз такого відчуження.

Ключові слова: майно, реалізація майна, продаж майна, ломбард, камера схову, порядок реалізації.

Стаття посвящена анализу оснований и порядка реализации имущества, которое осуществляется ломбардами и транспортными организациями. Указывается, что в случае, если заемщик не возвращает суммы займа и не забирает из ломбарда вещь на протяжении установленного времени, ломбард имеет право продать вещь, которая пребывает в его владении. В работе освещены основные моменты осуществления реализации имущества ломбардами. Определено, что предприятия транспорта могут осуществить отчуждение имущества в случае его невостребования из камер хранения собственником на протяжении установленного периода, проведен анализ такого отчуждения.

Ключевые слова: имущество, реализация имущества, продажа имущества, ломбард, камера хранения, порядок реализации.

This article analyzes the grounds and procedure for the realization of property, carried out by pawnshops and transport enterprises. Determined that if the borrower does not return the loan and does not take a thing from the pawnshop within the prescribed period, the pawnshop has the right to sell the thing that is in his possession. The paper highlights key moments of realization property by pawnshops. Indicated that transport enterprises may alienate the property in case of not demanding by owner from cloakroom within the prescribed period, analyzed of this alienation.

Key words: property, realization of property, sale of property, pawnshop, cloakroom, procedure for the realization.

Сучасний стан суспільного життя показує, що дедалі частіше зустрічаються ситуації, коли майно реалізовується не його власником, а іншою особою. Особливо розповсюдженими є випадки відчуження майна його зберігачами, зокрема ломбардами та підприємствами транспорту.

Проте незважаючи на популярність такого способу реалізації майна, в науковій літературі приділяється недостатньо уваги як проблемі можливості здійснення реалізації майна зберігачем, так і способу такого відчуження.

Окремі аспекти досліджуваної теми розглядали такі вчені, як В.І. Борисова, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, І.В. Жилінкова, В.М. Косак, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданік, О.А. Підпригора, І.В. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчук, Є.О. Харитонов, Я.М. Шевченко та інші.

На сьогодні громадяни та юридичні особи мають можливість користуватися послугами різних фінансових установ. До таких установ належать і ломбарди, що видають кредити під заставу майна й надають послуги зі збереження та скупки майна.

Ломбарди серед інших юридичних осіб, відповідно до ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг» [1], належать до фінансових установ, виключним видом діяльності яких є надання на власний ризик

фінансових кредитів фізичним особам готівкою або в безготівковій формі за рахунок власних чи залучених коштів, крім депозитів, під заставу майна та майнових прав на певний строк і під процент, а також надання супутніх ломбардних послуг.

Водночас під ломбардною операцією, відповідно до п. 14.1.100 Податкового кодексу України [2], розуміють операцію фізичних чи юридичних осіб з отримання коштів від юридичної особи, кваліфікованої як фінансова установа згідно із законодавством України, під заставу товарів або валютних цінностей. Ломбардні операції є різновидом кредиту під заставу.

Взаємовідносини між ломбардом та фізичною особою регулюються:

– щодо оформлення договору позики – положеннями § 1 «Позика» глави 71 Цивільного кодексу України;

– щодо оформлення договору зберігання – положеннями ст. 967 і 968 Цивільного кодексу України (передача речі фізичною особою на зберігання ломбарду оформляється шляхом видачі іменної квитанції, яка виконує роль договору зберігання. При цьому ціна речі встановлюється за домовленістю сторін);

– щодо оформлення договору застави – положеннями § 6 «Застава» глави 49 Цивільного кодексу України [3] та Закону України «Про заставу» [4]

(якщо предметом застави є нерухоме майно, договір застави має бути засвідчено нотаріально, а інформацію про речові права на нерухомість має бути внесено до Державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обмежень).

Отримання фізичною особою кредиту від ломбарду складається з таких етапів:

1) отримання ломбардом від фізичної особи майна в заставу та надання їй кредиту;

2) погашення фізичною особою суми кредиту, процентів за ним і плати за зберігання майна після закінчення строку договору або достроково;

3) повернення ломбардом фізичній особі майна, прийнятого в заставу.

За загальним правилом після спливу договору позики під заставу речей у ломбарді позичальник повинен повернути суму позики (викупити річ, передану на зберігання в ломбард), а ломбард зобов'язаний повернути річ, яка була забезпеченням позикового зобов'язання.

Відповідно до ст. 968 Цивільного кодексу України, якщо позичальник не повертає суми позики і не забирає річ з ломбарду протягом трьох місяців після закінчення договору позики (зберігання), ломбард має право продати річ, яка перебуває у володінні ломбарду, у порядку, встановленому законом.

Законом не визначено чіткого механізму реалізації предмета, який зберігається в ломбарді: самостійно або через суд чи органи примусового виконання. Відповідно до буквального тлумачення змісту норм Цивільного кодексу України продаж речі, переданої на зберігання, здійснюється ломбардом самостійно.

Однак відповідно до ст. 41 Конституції України [5] ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

У випадку передачі майна до ломбарду останній не набуває права власності на це майно, й тому б законодавчий дозвіл на самостійну реалізацію майна, яке не витребуване власником, був би прямим порушенням норм ст. 41 Конституції України.

Річ, що передана до ломбарду, є предметом застави за договором позики між ломбардом та власником майна, тому звернення стягнення на таке майно проводиться згідно із Законом України «Про заставу», відповідно до якого звернення стягнення на заставлене майно здійснюється за рішенням суду або третейського суду, на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо інше не передбачене законом або договором застави. Звернення стягнення на заставлене майно державного підприємства (підпри-

ємства, не менше п'ятдесяти відсотків акцій (часток, паїв) якого є в державній власності) здійснюється за рішенням суду (ст. 20 Закону).

Зважаючи на те, що договір позики чи зберігання згідно з Переліком документів, за якими стягнення заборгованості провадиться в безспірному порядку [6] на підставі виконавчих написів нотаріусів, не є нотаріально посвідченим правочином, застосування такого способу захисту цивільного права, як вчинення виконавчого напису нотаріуса, виключається.

Тому звернення стягнення на річ, передану на зберігання до ломбарду, повинно проводитися виключно на підставі рішення суду органами Державної виконавчої служби в порядку, встановленому законодавством про виконавче провадження.

На практиці ж ломбарди, як правило, реалізують майно, виступаючи в ролі посередників, якщо такий порядок реалізації майна передбачено в договорі між ломбардом і заставодавцем [7, с. 18–21].

У зв'язку з відсутністю спеціального закону про ломбарди деякі правила заставних відносин поширюються на діяльність ломбарду. Тому реалізація речі проводиться відповідно до законів України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [8] та «Про виконавче провадження» [9].

Звернення стягнення на рухоме майно, що є предметом застави, врегульовується нормами Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень». Відповідно до ст. 24 вказаного Закону звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження здійснюється на підставі рішення суду в порядку, встановленому законом, або в позасудовому порядку згідно із Законом.

Визначаючи позасудові способи звернення стягнення на предмет застави рухомого майна, ст. 26 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» констатує, що обтяжувач має право на власний розсуд обрати один із таких позасудових способів звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження:

1) передача рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання в порядку, встановленому цим Законом;

2) продаж обтяжувачем предмета забезпечувального обтяження шляхом укладення договору купівлі-продажу з іншою особою-покупцем або на публічних торгах;

3) відступлення обтяжувачу права задоволення забезпеченої обтяженням вимоги в разі, якщо предметом забезпечувального обтяження є право грошової вимоги;

4) переказ обтяжувачу відповідної грошової суми, у тому числі в порядку договірної списання, у разі, якщо предметом забезпечувального обтяження є гроші або цінні папери.

Стягнення на заставлене майно в порядку примусового виконання допускається за виконавчими документами для задоволення вимог стягувача (ч. 1 ст. 54 Закону України «Про виконавче провадження»

[9]). Реалізація заставленого майна здійснюється шляхом його продажу на прилюдних торгах, аукціонах або на комісійних умовах.

Отже, реалізація предмета застави, на який звернено стягнення, провадиться спеціалізованими організаціями шляхом його продажу через спеціалізовані торговельні організації, або іншими способами, передбаченими договором, або законом.

Оскільки процедура реалізації майна за допомогою публічних торгів, аукціонів досить складна, сторони можуть передбачити в договорі інший спосіб його реалізації (наприклад, звичайним продажем або через комісійний магазин).

Сума, виручена в результаті реалізації предмета застави, розподіляється в такій черговості. Із цієї суми відраховується сума, призначена ломбарду за зберігання, у подальшому ломбард має право задовольнити свої вимоги за сумою позики, а також витрати, пов'язані з реалізацією речі. Залишок суми належить поклажодавцеві. Порядок передачі законом не встановлено, однак видається таким. Ломбард повинен повідомити поклажодавця про здійснену реалізацію предмета, а також про те, що йому слід звернутися до ломбарду за залишком суми. Якщо поклажодавець не з'явиться за залишком суми, або є дані про відсутність поклажодавця в місці його постійного проживання, залишок суми заноситься на рахунок нотаріальної контори. Зважаючи на виконання рішень органами Державної виконавчої служби, із суми виторгу, насамперед, погашаються витрати, пов'язані з виконанням рішення. Якщо місце проживання поклажодавця невідоме, слід застосовувати ст. 537 Цивільного кодексу України й виконати зобов'язання шляхом внесення коштів на депозит нотаріальної контори в порядку, встановленому главою 21 «Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» [10].

Ще однією підставою, унаслідок якої може виникнути право на відчуження чужого майна, є невиправдане втручання власником протягом встановленого періоду речей, переданих до камер схову підприємств транспорту.

Для надання додаткових послуг, що супроводжують укладення договорів про перевезення пасажирів та багажу, у транспортних організаціях створюються камери схову. Камери схову призначені для зберігання речей не тільки пасажирів, а й будь-яких осіб, які звернуться з метою передавання речей на зберігання.

За договором зберігання речей у камерах схову транспортних організацій одна сторона (транспортна організація) зобов'язується забезпечувати схоронність речей, переданих у порядку, передбаченому актами цивільного законодавства, транспортними статутами та кодексами, та повернути їх за вимогою або в інший строк, встановлений законом або договором, а друга сторона (поклажодавець) зобов'язана оплатити зберігання. Транспортна організація не вправі вимагати від поклажодавця пред'явлення проїзних документів як підстави укладення договору зберігання.

Зберігання речей в автоматичних камерах схову проводиться шляхом надання пасажиром та іншим

фізичним особам доступу до спеціального приміщення транспортної організації, в якому розміщено автоматичні камери зберігання. На ці відносини поширюються загальні положення щодо найму (оренди). При цьому укладається договір про найм (оренду) автоматичної камери, однак, крім класичних відносин щодо найму (оренди), транспортна організація повинна виконувати обов'язки щодо охорони приміщення, в якому розташовано автоматичні камери зберігання [11, с. 557].

Транспортними кодексами і статутами встановлюються строки зберігання речей у камерах схову, щодо яких можуть укладатися договори. Також у законодавстві визначено граничні строки зберігання речей у камерах схову транспортних організацій (наприклад, у камерах схову підприємств залізничного транспорту речі зберігаються протягом двох календарних діб, а потім їх передають на зберігання до загального складського приміщення станції, де вони зберігаються ще протягом 30 діб). Після спливу строку договору зберігання транспортна організація продовжує зберігання речей протягом трьох місяців.

Після спливу цього строку транспортна організація наділяється правом реалізувати річ, передану на зберігання, у порядку, встановленому законом, з відрахуванням з коштів, отриманих від реалізації, витрат на зберігання, тобто отримує право на відчуження чужого майна.

На сьогодні не існує будь-якого нормативно-правового акта, який би регулював питання реалізації речей на підставі ст. 972 Цивільного кодексу України. Однак п. 4.10 Інструкції з експлуатації автоматичних камер схову самообслуговування на залізничних вокзалах, затвердженої наказом Міністерства транспорту України від 10 липня 1996 р. № 230 [12], передбачено, що після 30 діб зберігання незабрані речі, за умови, що всіх заходів щодо розшуку їх власника було вжито, за письмовою згодою пасажирської служби залізниці пересилаються на склад з реалізації вантажів.

Наказом Міністерства транспорту України від 21 листопада 2000 р. № 644 затверджено Правила реалізації вантажів [13, с. 12] які, зокрема, регулюють порядок реалізації вантажів, щодо яких закінчився граничний строк зберігання.

Оскільки для складу з реалізації вантажів як організації, що проводить реалізацію, неважливо, згідно з яким саме договором (зберігання чи перевезення) надійшли на реалізацію речі, ми дійшли висновку, що реалізація речей, що перебувають у камерах схову понад граничні строки зберігання, проводиться в порядку, встановленому Правилами реалізації вантажів.

Провівши аналіз діючого законодавства України, приходимо до висновку, що ломбарди та підприємства транспорту мають право відчужити не належне їм майно лише у виключних випадках та при дотриманні визначеної процедури. Однак на сьогоднішній день дані аспекти не мають ґрунтового наукового дослідження та детального регулювання нормами закону, що породжує необхідність подальших наукових пошуків та законодавчих змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254>.
6. Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1172-99>.
7. Білова Н. Облік ломбардних операцій / Н. Білова // Податки та бухгалтерський облік. – 2004. – № 74.
8. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 18 листопада 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1255-15/page2>.
9. Про виконавче провадження : Закон України від 21 квітня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/606-14/page>.
10. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : затв. наказом Міністерства юстиції України від 22 лют. 2012 р. № 296/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/page>.
11. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. О.В. Дзери, НС. Кузнецової, ВВ. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – Т.1. – 2013.
12. Про затвердження Інструкції по експлуатації автоматичних камер схову самообслуговування на залізничних вокзалах та Правил користування автоматичними камерами схову самообслуговування: наказ Міністерства транспорту України від 10 липня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0419-96>.
13. Про затвердження окремих розділів Правил перевезення вантажів : наказ Міністерства транспорту України від 21 листопада 2000 р. № 644 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 48.

УДК 347.41/347.1

ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

OBLIGATIONS RELATIONSHIPS IN THE SYSTEM OF PRIVATE LAW

Пленюк М.Д.,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України*

Наукова стаття присвячена дослідженню зобов'язальних відносин в системі приватного права. Здійснюється аналіз різних підходів щодо класифікації зобов'язальних відносин, що характеризуються одночасно декількома системоутворюючими ознаками. З'ясовано, що при здійсненні будь-якої класифікації основна проблема полягає у виборі єдиного критерію, який має бути покладений в основу поділу. На підставі аналізу правової доктрини встановлено власну позицію щодо критеріїв класифікації зобов'язань в системі права.

Ключові слова: зобов'язання, система права, договір, правовідносини, майнові зобов'язання, немайнові зобов'язання.

Научная статья посвящена исследованию обязательственных отношений в системе частного права. Осуществлен анализ различных подходов относительно классификации обязательственных отношений, которые характеризуются одновременно несколькими системообразующими признаками. Выяснено, что при осуществлении любой классификации основная проблема заключается в выборе единственного критерия, который должен быть положен в основу деления. На основании анализа правовой доктрины автор отстаивает собственную позицию по поводу критериев классификации обязательств в системе права.

Ключевые слова: обязательства, система права, договор, правоотношения, имущественные обязательства, неимущественные обязательства.

The scientific article is devoted to the study of contract relations in the system of private law. Performed analysis of various approaches on the classification of obligations relations, which are characterized simultaneously by several system-forming signs. Clarified that the implementation of any classification the main problem is the choice of a single criterion, which should be the basis for division. Based on the analysis of the legal doctrine established our own position on criteria for the classification of obligations law.

Key words: commitment, legal system, contract, legal, property obligations, moral obligations.